

MNU Annual Legal Conference – 2024

**атты Республикалық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдар жинағы**

**сборник материалов республиканской
научно-практической конференции**

**Астана
12 апреля 2024 года**

ISBN 978-601-7450-72-4

УДК 34

ББК 67

М77

Рекомендовано к изданию решением Комитета по науке
Университета КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева (протокол № _ от 1 июня 2024 г.)

Ответственные редакторы:

Абдель Мотгалев М., м.ю.н., Teaching & Research Assistant

Айменов Н., м.ю.н., PhD doctorate, Senior Lecturer

Әлекбай Ж.Қ., м.ю.н., PhD doctorate, Senior Lecturer

Котерлин О., м.ю.н., Senior Lecturer

Редакционная коллегия:

Абылайұлы А., PhD, Assistant Professor

Аубакирова И.У., д.ю.н., Associate Professor

Бабаджаниян Е.Л., м.ю.н., PhD candidate, Adjunct Assistant Professor

Дидикин А.Б., д.фил.н., Associate Professor

Мельник Р.С., д.ю.н., Professor

Люттов Н.Л., д.ю.н., Associate Professor

Жұмағали А.Қ., PhD, Assistant Professor

Хасенов М.Х., PhD, Associate Professor

Материалы Республиканской научно-практической конференции «MNU Annual Legal Conference – 2024», представляющей собой возрождение научно-практических конференций, традиционно проводимых в стенах Университета КАЗГЮУ, посвящены тридцатилетию со дня основания Maqsut Narikbayev University.

Доклады конференции охватывают актуальные проблемы следующих отраслей права:

1. Общее и специальное административное право;
2. Гражданское право и процесс;
3. Трудовое право;
4. Конституционное право;
5. Теория и философия права;
6. Уголовное право и процесс;
7. Международное право и право конкуренции.

Издание предназначено для широкого круга читателей, проявляющих интерес к актуальным проблемам развития юридической науки, новым методологическим подходам к современным вопросам и текущим тенденциям правовой реальности.

СОДЕРЖАНИЕ

ОБЩЕЕ И СПЕЦИАЛЬНОЕ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО	5
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В НАЛОГОВОМ АДМИНИСТРИРОВАНИИ РК	5
БЫТОВОЕ НАСИЛИЕ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В КАЗАХСТАНЕ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ И НОРМАТИВНО - ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ.....	12
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРАВО	22
ЧАСТИЧНЫЙ ОТКАЗ ОТ НАСЛЕДСТВА: ПРАВОВАЯ ПРОБЛЕМАТИКА И ПОСЛЕДСТВИЯ	22
КРИПТОТОКЕНЫ КАК ОБЪЕКТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ	31
ЮРИДИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕБРЕНДИНГА В КАЗАХСТАНЕ	42
ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДДОГОВОРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	48
УКЛОНЕНИЕ ОТ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО СОДЕРЖАНИЮ	59
КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ОТСТРАНЕНИЯ ОТ НАСЛЕДОВАНИЯ.....	59
ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ВИРТУАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ. АНАЛИЗ СКВОЗЬ ПРИЗНАК БЕСТЕЛЕСНОСТИ	69
КРИТЕРИИ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ УСЛОВИЙ В СДЕЛКАХ ПОД УСЛОВИЯМИ	79
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ СВЯЗИ В СУДЕБНЫХ ЗАСЕДАНИЯХ В КОНТЕКСТЕ ПРИНЦИПОВ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	86
АДАПТАЦИЯ ИНСТИТУТА НАСЛЕДОВАНИЯ К ЦИФРОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРАВОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.....	94
ОДНОСТОРОННИЕ ВОЛЕИЗЪЯВЛЕНИЯ В НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ	103
ТРУДОВОЕ ПРАВО	109
АНАЛИЗ РЕШЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ СУДЕБНЫХ ОРГАНОВ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ПО ВОПРОСУ ДИСКРИМИНАЦИИ В ОБЛАСТИ ТРУДА И ЗАНЯТИЙ	109
КОНСТРУКЦИЯ РАСТОРЖЕНИЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА И КОНЦЕПТУАЛЬНОСТЬ ДИСЦИПЛИНАРНЫХ ВЗЫСКАНИЙ.....	116
ПРАВОВОЙ СТАТУС ПЛАТФОРМЕННЫХ ТРУДЯЩИХСЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	125
ЮРИДИЧЕСКИЙ ПОНЯТИЙНЫЙ АППАРАТ, СВЯЗАННЫЙ С НАСИЛИЕМ И ДОМОГАТЕЛЬСТВАМИ В СФЕРЕ ТРУДА	132
ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ПРИ УВОЛЬНЕНИИ РАБОТНИКА ПО ПП.2 П.1 СТАТЬИ 52 ТРУДОВОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	144

СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА О ПРИЗНАНИИ ЗАКОННОСТИ ЗАБАСТОВОК В КАЗАХСТАНЕ: СООТНОШЕНИЕ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ТРУДОВЫМИ СТАНДАРТАМИ.....	155
ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	164
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО	180
ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА НА СВОБОДУ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ...	180
ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПАРЛАМЕНТСКИХ РАССЛЕДОВАНИЙ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ	186
ОСОБЕННОСТИ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЦЕНЗА В РК	195
ОПЫТ ЭСТОНИИ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И ЕГО ПРИМЕНИМОСТЬ К КАЗАХСТАНУ	204
СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА	215
ПРОБЛЕМЫ КОНВЕРГЕНЦИИ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ.....	225
ТЕОРИЯ И ФИЛОСОФИЯ ПРАВА	232
ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ	232
ЕДИНСТВО ПЕРВИЧНЫХ И ВТОРИЧНЫХ ПРАВИЛ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ.....	246
ПРАВОВЫЕ АКСИОМЫ И СМЕЖНЫЕ ПРАВОВЫЕ ИНСТИТУТЫ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ.....	253
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС	263
ҚАУІПТІ ЖАҒДАЙДА ҚАЛДЫРУ ҚҰРАМЫ: ЭВОЛЮЦИЯСЫ ЖӘНЕ СУБЪЕКТ МӘСЕЛЕСІ	263
ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ АСПЕКТІЛЕРІ.....	270
ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ.....	276
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И ПРАВО КОНКУРЕНЦИИ.....	283
ДОСТУПНОСТЬ ТЕКСТОВ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: АНАЛИЗ, ОЦЕНКА И ПРЕДЛОЖЕНИЕ	283
АГЕНТСТВО ПО ЗАЩИТЕ И РАЗВИТИЮ КОНКУРЕНЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ОРГАН РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ВЫЗОВЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ	293
ВЛИЯНИЕ ПРАВОВОГО РЕЖИМА СЭЗ «АСТАНА-НОВЫЙ ГОРОД» НА КОНКУРЕНТНУЮ СРЕДУ НА РЫНКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА.....	305
ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	318

Боранбай Диляра
«Құқық қорғау органдарының қызметі» мамандығының 2 курс студенті
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Email: dilyara2005b@gmail.com

ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ

Аннотация

Бұл қызықты мақалада біз отбасылық ортадағы көріністерге назар аударып, балаларға қатысты зорлық-зомбылық тақырыбын қарастырамыз. Мақала жолдарымыз, өкінішке орай, кейде қоғамдық назардың көлеңкесінде қалатын зорлық-зомбылық түрлеріне ену арқылы осы мәселенің әртүрлі аспектілерін ашады. Зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлерін ашу арқылы біз оларды талдауға кірісеміз және оқырмандарға мәселенің тереңдігі туралы түсінік береміз. Тек диагностикаға тоқталып қана қоймай, бұл мақала осы қорқынышты құбылыспен күресудің тиімді әдістерін де зерттейді. Отбасылық зорлық-зомбылықтың қараңғы бұрыштары арқылы саяхатымызға кіріп, болашақ ұрпақ үшін қауіпсіз ортаны қалай құруға болатынын біліңіз.

Кілт сөздер: зорлық зомбылық, балалар, отбасы, қоғам, зорлық зомбылық түрлері, қауіпсіз орта құру, қоғамдық назар, физикалық, психологиялық және жыныстық зорлық зомбылық, әлеуметтік аспектілер, балалар құрбан ретінде.

Кіріспе

Сүйіспеншілік пен қамқорлық билік етуі керек отбасында балаларға қатысты зорлық - зомбылық тақырыбы қоғамның назары ететін қараңғы бұрышқа айналды. Үйдің қабырғаларының артында жасырылған бұл құбылыс қауіпсіздік пен сенімділіктің негіздерін бұзады, балаларды өмір бойы мазалайтын жаралар жасайды. Осы сұраққа сүңгіп, оның көлеңкелі жақтарын ашып, отбасылық ошақтың қабырғаларында дамып келе жатқан күрделі динамиканы түсінуге тырысайық. Отбасындағы балаларға ұқыпты қарау тұрғысынан сүйіспеншілік пен қамқорлық қазақ мәдениетінің ажырамас бөлігі екенін түсіну қажет. Дәстүрлерді сақтаумен және үлкендерді құрметтеумен қатар, балалардың әл - ауқатын қамтамасыз ету маңызды, бұл тәрбиелік тәрбие тек міндет емес, сонымен бірге қоғамның болашағын қалыптастыратын күш екенін баса айтады. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық проблемасы жаһандық болып табылады және де, өкінішке орай, әлем бойынша, соның ішінде Қазақстанда да кездеседі. Жаһандық қауымдастық ауқымында бұл мәселені анықтау, алдын алу және жеңу бойынша тұрақты жұмыс бар. Қазақстанда, көптеген елдердегідей, отбасылардағы зорлық-зомбылықпен күресу және құқықтық және әлеуметтік шаралар арқылы балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін күш-жігер жұмсалуда. Балаларға қатысты зорлық-зомбылықпен күресу құқықтық шараларды, білім беруді және қоғамдық сананы біріктіретін теңдестірілген тәсілді қажет етеді.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 70-бабына сәйкес ата-аналар өз баласының денсаулығына қамқорлық жасауға міндетті⁴⁹⁹

Сондай-ақ осы Кодекстің 72-бабына сәйкес ата-ана құқықтарын жүзеге асыру кезінде ата-аналар баланың физикалық және психикалық денсаулығына, оның адамгершілік жағынан дамуына зиян келтіруге құқылы емес.

Бала тәрбиелеуші ата-аналар оның физикалық, психикалық, адамгершілік жағынан және рухани дамуына қажетті өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін жауапкершілікте болады. Біздің елде тиісті заңдардың болуына қарамастан, балаларға қатысты зорлық-зомбылық жағдайларының айтарлықтай өсуі байқалады, бұл алаңдаушылық туғызады және осы заңдарды қолданудың тиімділігі мәселесін көтереді. Статистиканы талдау қолданыстағы құқықтық нормаларға қайшы келетін балаларға қатысты зорлық-зомбылық оқиғаларының өскенін көрсетеді. Бұл біздің қоғамда заңнаманы іске асыру және балалардың құқықтарын қорғау тетіктерін жақсартуға бағытталған байыпты зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Қазіргі уақытта балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың өсіп келе жатқан тенденциясы қолданыстағы заңдардың өзектілігін ғана емес, сонымен қатар олардың әл-ауқатын қорғау мен қолдаудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін балаларға әсер ететін әлеуметтік, мәдени және әлеуметтік факторларды кешенді түрде қарау қажеттілігін көрсетеді.

Дүние жүзінде физикалық зорлық - зомбылыққа балалардың шамамен 23%-ы, психикалық зорлық-зомбылыққа 36%, тиісті көңіл мен күтімнің болмауына 16% , ал жыныстық зорлық-зомбылыққа қыздардың шамамен 18% - и және ұлдардың 8% -ы ұшырайды.⁵⁰⁰

Бұл өзекті әлеуметтік қиындықты – балаларға қатысты зорлық-зомбылықты қалай жеңуге болады? Бұл өткір мәселені шешу үшін қандай қадамдар жасау керек?

Физикалық зорлық-зомбылық

Ата-аналардың және заңда көрсетілген басқа адамдардың кәмелетке толмағандарға қатысты қатыгездігі зорлық-зомбылықтың үш түрін қамтиды: физикалық, психологиялық және жыныстық. Әдетте, қатыгездік фактілері айналадағыларға байқалады. Бұл баланың әлсіреген, сырқат көрінісі, оның жалпы күтілмегендігі, ұрып-соғудың іздері, қорқу, ашу-ыза және т.б. болуы мүмкін.⁵⁰¹

Балаларға физикалық зорлық-зомбылық жасау біздің қазіргі қоғамымыздың ажырамас бөлігіне айналады, бұл біздің балаларымыз үшін қорқынышты салдарға жарық түсіреді. Соққылардан соққыларға дейін агрессияның бұл түрі тек денеде ғана емес, балалардың жан дүниесінде де терең тыртықтар қалдырады. Физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар физикалық жарақаттар мен эмоционалдық бұзылулардың даму қаупіне тап болады. Бұл қауіпті бағалау қиын, ол зорлық-зомбылық сәтінен асып түседі, балаларды үнемі қорқыныш пен үрей күйінде қалдырады. Алайда, мәселе тек жеке жағдайларда ғана емес, сонымен бірге біздің қоғамның күйінде. Көбінесе физикалық зорлық-зомбылық мәселесі кең таралған Әлеуметтік және мәдени нормалармен байланысты. Бұл қараңғы аспект қоғамның ұжымдық әл-ауқаты мен моральдық стандарттарына әсер ететінін

⁴⁹⁹ Қазақстан Республикасының “Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы” Кодексі.

⁵⁰⁰ Stoltenborgh M, Bakermans-Kranenburg MJ, van Ijzendoorn MH. The neglect of child neglect: a meta-analytic review of the prevalence of neglect. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 2013;48(3):345-55. [Электронный ресурс] URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3568479/>

⁵⁰¹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі.

мойындау керек. Бұл қауіптің біздің қоғамның матасына мықтап тоқылғанын түсіну қорқынышты. Балаларға физикалық зорлық-зомбылық көбінесе қолайсыздық, стресс және әлеуметтік теңгерімсіздік сияқты күрделі мәселелермен байланысты. Әрбір зорлық-зомбылық оның тұрақтылығы мен болашағына әсер ете отырып, қоғамның жараларын тереңдетеді.

Зорлық-зомбылықтың ұрпақаралық циклдары Қазақстандағы отбасыларда проблема болып табылады. Зерттеу барысында балалық шағында физикалық зорлық - зомбылыққа ұшыраған ересектердің психологиялық (72%) және физикалық қолдану ықтималдығы жоғары екендігі анықталды (48%) зорлық-зомбылық балалық шағында физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырамаған ересектермен салыстырғанда (тиісінше 60% және 30%) балаларына тәртіптік және бақылау шаралары ретінде.⁵⁰²

Балаларды ата-аналарымен байланыстыратын тәуелділіктің нәзік үйлесімінде кішкентайлардың сөзсіз осалдығы жатыр. Бала неғұрлым жас болса, бұл тәуелділік соғұрлым күшті болады, олардың осалдығы соғұрлым өткір болады. Кейде эмоциялар құйынына бой алдырған немесе алкогольдік тұманнан соқыр болған ата-аналар өз-өздерін қолдарында ұстай алмайды және, өкінішке орай, кейде, осының кесірінен ,балаларына физикалық әсер етеді. Эмоционалды дауылдар немесе мас болу дене жарақаттарының арандатушыларына айналады, осылайша балаларға қарсы физикалық зорлық-зомбылықтың жоғары статистикасын тудырады.

Елімізде балаларды физикалық зорлық-зомбылықтан қорғауға бағытталған заңдар:

1. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (ӘҚБТК) 127-бабы. Кәмелетке толмаған адамды тәрбиелеу және (немесе) оған білім беру, оның құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі міндеттерді орындамау.
2. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (ӘҚБТК) 73-1 бабы- Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру, 73-2 бабы-Ұрып соғу
3. Егер ұрып-соғу жүйелі түрде жүргізілсе, онда ҚР Қылмыстық Кодексінің 110-бабы: Қинау қолданылады.
4. Қылмыстық Кодекстің 140-бабы: кәмелетке толмаған баланы тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамау, кәмелетке толмаған адамға қатығездікпен қарау жағдайларына қатысты болады.

Балалық шақтағы физикалық зорлық-зомбылық адамды өмір бойы мазалайтын қара із қалдырады. Бұл жара ересек адамның физикалық, эмоционалдық және психологиялық денсаулығына әсер ететін маңызды нәрселердің бірі болуы мүмкін. Негізгі аспектілердің бірі- эмоционалды әсер ету. Физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар өзін-өзі бағалауда және өзін-өзі теріс қабылдау сияқты қиындықтарға тап болуы мүмкін. Травматикалық тәжірибе ересек өмірде депрессияны, мазасыздықты және басқа эмоционалдық проблемаларды тудыруы мүмкін. Физикалық зорлық-зомбылық тұлғааралық қатынастардың қалыптасуына да әсер етуі мүмкін. Балалық шақтағы зорлық-зомбылықтан аман қалған ересектер сенімді байланыс орнатуда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар өздерінің

---

⁵⁰² Насилие в отношении детей в семьях в Казахстане: исследование знаний, отношения и практики. Краткий аналитический отчет. Астана, 2017г. [Электронный ресурс] URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/3181/file/Насилие%20в%20отношении%20детей%20в%20семьях%20в%20Казахстане.pdf>

эмоцияларын білдіруде және салауатты, жақын қарым-қатынас орнатуда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Психологиялық зорлық-зомбылық

Психологиялық аспектілер әртүрлі психикалық бұзылулардың даму қаупінің жоғарылауын қамтиды. Ересектер агрессияның жоғарылауына, дәрменсіздік сезіміне және тіпті қарым-қатынаста зорлық-зомбылыққа бейімділікке тап болуы мүмкін. Физикалық зорлық-зомбылықтың теріс әсері физикалық денсаулыққа да әсер етеді. Кезінде осындай қиындықты бастан кешкен балалар, ересек өмірде ұйқы, иммунитет және тіпті созылмалы аурулардың дамуында қиындықтарға тап болады.

Отбасындағы психологиялық зорлық-зомбылық балаларға қатты әсер етеді, оларды өмір бойы мазалайтын, көрінбейтін тыртықтар қалдырады. Бұл жүйелі түрде қорлауды, қорқытуды, оқшаулауды немесе елемеуді, үрейлейтін атмосфераны құруды білдіреді. Балалардың психикасына әсер ету өзін-өзі бағалау, әлеуметтік бейімделу және тіпті мінез-құлық бұзылыстарына әкелуі мүмкін. Зорлық-зомбылықтың бұл түрін түсіну және онымен күресу қоғамның назарын және отбасыларды қолдаудың тиімді шараларын қажет етеді. Отбасылық динамикада психологиялық зорлық-зомбылық көбінесе балаларды көрінбейтін жаралардың көлеңкесінде қалдырып, қамқорлық пен тәрбие ретінде жасырылады. Ата-аналар өздері соны түсінбей, психологиялық зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлерін көрсете алады, бұл олардың балаларының психикалық денсаулығына ұзақ мерзімді әсер етеді. Жалпы әдістердің бірі-үнемі сын айту. Ата-аналар балаларды жетістікке жетелеуге тырысып, олардың сөздерінің қалай ащы әсер ететінін жиі байқамайды. Басқа балалармен үнемі салыстыру, жетістіктер мен сыртқы келбет туралы қорлайтын сөздер үнемі стресс пен невроз атмосферасын тудырады. Шешімдер мен мінез-құлықты бақылау да көрінбейтін зорлық-зомбылықтың бір түрі болуы мүмкін. Қауіпсіздікті қамтамасыз етуді көздейтін ата-аналар кейде балалардың өміріне үнемі араласуы тәуелсіздік пен өзіне деген сенімділіктің дамуына қалай кедергі келтіретінін түсінбейді. Кейде психологиялық зорлық-зомбылықтың көріністері қисынсыз талаптар мен үміттерге айналады. Мысалы, ата-аналар балалардан оқуда немесе спортта тым үлкен жетістіктер күтіп, олардың даралығы мен қажеттіліктерін ұмытады. Сүйіспеншілік білдіру арқылы манипуляция психологиялық қысымның тағы бір түрі болуы мүмкін. Ата-аналар қамқорлық пен сүйіспеншілікті көрсете отырып, оны бақылау құралы ретінде қолданады, бұл балаларға тәуелділік пен қолдауды жоғалтудан қорқынышы болуы мүмкін. Балалардың сезімдерін елемеу, «бұл олардың игілігі үшін» деп елестету де психологиялық зорлық-зомбылықтың кең таралған тәсілі болып табылады. Ата-аналар балалардың эмоцияларына мән бермей немесе оларды жоққа шығарса, болашақта өзін-өзі бағалау және эмоционалды қарым-қатынас проблемалары түрінде із қалдыруы мүмкін.

Ата-аналардың көпшілігі балаларына зиян тигізгісі келмейтінін атап өту маңызды. Дегенмен, олардың әрекеттерін және олардың балалардың психикалық денсаулығына әсерін білу өте маңызды. Қарым-қатынас пен түсіністік балалардың психологиялық зорлық-зомбылықтың улы әсерін сезінбестен өсіп, дами алатын салауатты отбасылық ортаны құруға көмектеседі.

«Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 49-бабына сәйкес ата-анасы және басқа да заңды өкілдері ата-аналық құқықтарын жүзеге асырған кезде баланың физикалық және психикалық денсаулығына, оның адамгершілік дамуына зиян

келтіруге құқылы емес. Баланы тәрбиелеу тәсілдерінде баланың адамдық қадір-қасиетіне менсінбей, қатал, дәрекі қарауды, оны қорлауды немесе қанауды болмауы тиіс.⁵⁰³

Жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық

Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық-бұл шұғыл назар аударуды және хабардар болуды қажет ететін тақырып. Бұл мәселе қоғамның кіші мүшелерінің психикасына терең жаралар қалдырып, жаһандық қауымдастықты қамтиды. Зорлық-зомбылықтың осы түрінің таралуын өлшеудің қиындығына қарамастан, қолданыстағы статистика мәселенің ауқымын көрсетеді. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық әр түрлі формада болуы мүмкін-қажетсіз әрекеттерден қанауға дейін. Негізгі салдарға психикалық жарақат, қалыпты жыныстық дамудың бұзылуы және болашақта мұндай зорлық-зомбылықты қайталау мүмкіндігі жатады. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық тақырыбы мұқият және оны талқылау кезінде ерекше күтімді қажет етеді. Қоғамдағы қорқыныш, стигма және хабардарлықтың болмауы тақырыпты анықтауға және онымен күресуге кедергі келтіруі мүмкін. Жаппай, ұзақ уақыт бойы жыныстық жарақат алған жағдайда, оның әсер ету механизмі балаға "өмірлік жағдай" сипатын алған кезде, жыныстық азаптауға тікелей жауап ретінде дамыған зардап шеккендер мен уақытша психикалық бұзылулар пайда болуы мүмкін (травмадан кейінгі стресстік бұзылыс, атипті депрессия, ұзаққа созылған невротикалық күй).⁵⁰⁴

Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық мәселесі жаһандық және өте маңызды болып табылады. Статистика әр түрлі елдерде әр түрлі, бірақ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының және басқа ұйымдардың есептері қорқыныш, стигма және хабардарлықтың болмауына байланысты көптеген жағдайлар сол күйінде жасырын болып қалуын көрсетеді. Білім, хабардарлық және қоғамдық қолдау осы қиын мәселемен күресуде және жыныстық зорлық-зомбылыққа тап болған балаларға көмек көрсетуде шешуші рөл атқарады. Балаларға қатысты жыныстық зорлық - зомбылық мәселесіне назар аудару-оны жетілдірудің алғашқы қадамы. Қоғамның, құқық қорғау органдарының және білім беру мекемелерінің бірлескен күш-жігері балалар зорлық-зомбылықтың осы азапты түрінен қауіпсіз және қолдаушы ортада өсе алатын қоғам құру үшін қажет.

Отбасы әлеуметтік-мәдени салада маңызды рөл атқаратын Қазақстан контекстінде балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселесі дәстүр мен менталитеттің тамырына әсер етеді. Қазақ қоғамы үшін дәстүрлі қамқор тәрбие дәстүрлерді сақтау және бір мезгілде зорлық-зомбылықтың жасырын көлеңкесімен бетпе-бет келу сын-тегеуріндеріне тап болады. Бұл зорлық-зомбылықты айыптауды ғана емес, сонымен қатар балалар үшін қауіпсіз орта құру мақсатында мәдени нормаларды қайта қарауды талап етеді. Отбасылық зорлық-зомбылық балалардың мінез-құлқына қатты әсер етеді, олардың өміріне ауырсыну мен қорқыныштың қара көлеңкелерін әкеледі. Үйінде зорлық-зомбылықтың кез-келген түріне ұшыраған балалар көбінесе өздерінің жарақаттанған шындықтарының көрінісі ретінде қызмет ететін белгілі бір мінез-құлық үлгілерін дамытады. Жалпы реакциялардың бірі-адамдардан оқшау болуы. Зорлық-зомбылықты бастан өткерген бұл балалар көбінесе

⁵⁰³ Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015.

⁵⁰⁴ Несовершеннолетние жертвы сексуального насилия : учебное пособие для вузов / Е. В. Васько. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020.

эмоцияларында жасырынып, отбасыларында не болып жатқанын талқылаудан аулақ болады. Агрессивті мінез-құлық ауырсынуды білдірудің тағы бір арнасына айналады. Балалар агрессияны қоршаған әлеммен бетпе-бет келу, қақтығыстар тудыру және бастан кешкен зорлық-зомбылыққа қарсы бүлік шығару арқылы көрсете алады. Оқудағы қиындықтардың да бір себебіне айналады. Эмоционалды тұрақсыздық қалыпты оқуға кедергі келтіруі мүмкін, бұл мектептегі үлгерімге әсер етеді. Өзін-өзі бағалаудың төмендеуі бұл балалардың үнемі сынға ұшырауы мен қауіп-қатерінің салдары болып табылады. Олар өздерін дәрменсіз және сүйіспеншілік пен құрметке лайықсыз деп қабылдай бастайды. Қорқыныш пен үрей оларды басып, үнемі қауіп сезімін тудырады. Балалар аулақ болады, сезімтал болады және жарақаттан кейінгі стресс синдромын дамыта алады. Ақырында, мінез-құлыққа еліктеу тағы бір қайғылы нәтижеге айналады. Балалар зорлық-зомбылық циклін қарым-қатынастарында қайталау арқылы қайталай алады немесе болашақта зорлық-зомбылықтың құрбаны бола алады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мен бұл мәселені тереңірек зерттей отырып, онымен күресуге көмектесетін кейбір шешімдерді ұсынғым келеді. Отбасындағы балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселесі біздің нақты назарымыз бен жігерлі әрекеттерімізді қажет етеді:

- Елімізде балаларды қорғауға бағытталған заңдарды күшейту. Бұл шұғыл қажеттілік болып табылады. Бұл біздің балаларымыздың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз етудегі маңызды қадам. Қатаң заңдар отбасылық зорлық-зомбылықтың алдын алуға көмектеседі және балалардың құқықтарын бұзғандарды тезірек және тиімді жауапқа тартуға мүмкіндік береді. Қоғамның, Үкіметтің және азаматтардың бірлескен күш-жігері арқылы ғана біз балалар қорғалатын және олардың құқықтары толығымен сақталатын ортаны құра аламыз.

- Ата аналармен, балалармен профилактика жұмыстарын жүргізу. Балалардың құқықтарын қорғауға және оларға отбасындағы зорлық-зомбылықтан қорғау әдістерін үйретуге бағытталған профилактикалық жұмыстар өте маңызды. Бұл іс-шараларға сабақтар, семинарлар мен дәрістер өткізу кіреді, онда балаларға зорлық-зомбылық кезінде көмекке қайда және қалай жүгіну қажет екені түсіндіріліп, балалардың құқықтық сауаттылықтарын арттырады. Сондай-ақ, балалар зорлық-зомбылық белгілерін тануға және қалай қорғануға болатынын үйренетін өзін-өзі қорғау бойынша тренингтер ұйымдастырылуы қажет. Зорлық-зомбылықтың салдары мен қол жетімді қолдау ресурстары туралы ақпараттық науқандар да маңызды. Психологиялық қолдау және балалар үшін қауіпсіз орындарды құру отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуда да маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар тек балаларға ғана емес, ата-аналарға да профилактика жұмыстарын жүргізу маңызды болып табылады. Мысалы, дүниеге бала алып келейін деп жатқан отбасы бала туылмас бұрын, оған қалай қарау қажет, қалай тәрбиелеу қажет екенін түсіндіретін психологпен жұмыс жасау қажет.

- Зорлық-зомбылықтан қорғау қызметтерінің саны мен сапасын арттыру. Іс жүзінде әрбір қалада зорлық зомбылықтан қорғау, жастар денсаулығы орталықтары бар, онда 10 жастан асқан балалар тегін заңгерлік, психологиялық және медициналық көмек ала алады. Онда 20 жасқа дейінгі жастар да жүгіне алады. Бірақ осы орталықтар туралы халықтың көбісі біле бермейді. Сондықтан осындай көмек қолын созатын орталықтардың санын көбейту қажет деп санаймын.

Балалар біздің болашағымыз ғана емес, бәріміз де екенін еске түсірейік. Әрбір кішкентай күлкіде, қызығушылыққа толы әр көзде шексіз мүмкіндіктер бар. Бірақ, өкінішке орай, әлемнің қараңғы бұрышы бар, онда бұл қуаныш зорлық-зомбылықпен тұтылуы мүмкін. Балаларға жылу мен қамқорлыққа толы қауіпсіз әлеммен қамтамасыз ету үшін күш біріктірейік. Балалар-бұл біздің баға жетпес мұрамыз және әрқайсымыз олар үшін физикалық сау ғана емес, сонымен бірге ақыл-ойы мықты ұрпақ өсетін орын жасауға үлес қоса аламыз. Сүйіспеншілік пен қамқорлық әр баланың жүрегін жылытатын нұрға айналсын, бұл біздің ең қымбат заттарымыздың бар екенін еске салады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының “Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы” Кодексі.
2. Stoltenborgh M, Bakermans-Kranenburg MJ, van Ijzendoorn MH. The neglect of child neglect: a meta-analytic review of the prevalence of neglect. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 2013;48(3):345-55.[Электронный ресурс] URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3568479/>
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі.
4. Насилие в отношении детей в семьях в Казахстане: исследование знаний, отношения и практики. Краткий аналитический отчет. Астана, 2017 г. [Электронный ресурс] URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/3181/file/Насилие%20в%20отношении%20детей%20в%20семьях%20в%20Казахстане.pdf>
5. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015.
6. Несовершеннолетние жертвы сексуального насилия : учебное пособие для вузов / Е. В. Васькэ. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020.